

nilo zakoupit s manželkou Lenkou dům na venkově, jenž se stal neocenitelným útočištěm jejich rodinného života.

Za své rozhodnutí v Oslu zaplatil Ivo vysokou cenu. Když však diktatura neočekávaně padla a otevřel se nový život (namísto očekávaného odchodu do důchodu), chopil se nových příležitostí ke službě s elánem a vizí, bez zahořklosti a naprosto bez předsudků (což se o těch, kdo v předchozím období trpěli, nedá vždycky říct). Znáám jej již více než dvacet let a spolupracoval jsem s ním na mnoha projektech. Je inteligentní, podnětný, osobitý, zábavný a vždy dobrý společník. Je vysoce ceněným intelektuálem a akademikem doma i v zahraničí. Pro sociální vědy v České republice udělal asi více než kdokoliv jiný ve své generaci. Ale mimo to všechno – a nad to – je to skvělý přítel a člověk, který po celý život ctil to, co je na lidském duchu nejlepší.

Stein Ringen

Ivo Možný a jeho pět zásluh

Iva Možného jsem poznal v roce 1969, kdy jsem byl přijat ke studiu sociologie na Filosofickou fakultu univerzity tehdejšího jména Jana Evangelisty Purkyně v Brně, neboť k původnímu jménu po T. G. Masarykovi, které ztratila po „vítězném“ únoru 1948, se tato svým datem založení druhá česká univerzita vrátila až v devadesátých letech minulého století. Patřím vlastně k jeho nejstarším žákům, zatímco jeho nejmladší žáci právě nyní začínají svoji profesní, či dokonce teprve svoji studijní pouť sociologií. Naštěstí pro ně za zcela jiných okolností, než bylo dopřáno mně a mým vrstevníkům. Studovat sociologii v Československu počátkem sedmdesátých let bylo totiž dosti tristním osudem a mohlo se hned v počátcích studia, ale i později, zdát i životním omylem. Nejprve byla našemu ročníku, hned po inauguraci v září 1969, zastavena na dva měsíce výuka a byli jsme přemlouváni k přestupu na studium práv. Nepřemluvili však více než čtvrtinu z původně přijatých (nakonec se to pro nás ukázalo jako docela prospěšná selekce), a protože se tehdy budoucí normalizátoři necítili ještě na akademické půdě tak jistí, nakonec výuka sociologie v Brně po dvouměsíční pauze pokračovala. Jen z fakulty začali mizet, jeden za druhým, kvalitní učitelé. Bylo to jak v Menzelově filmu *Skřivánci na niti* – jen místo „kde je mlíkař“ jsme se postupně mohli analogicky ptát na řadu svých původních přednášejících. A to, co bylo pak vyučováno, sociologii připomínalo jen velmi vzdáleně, byť některým na katedře přeživším dobrá snaha nechyběla. Po dlouhé čtyři roky jsme pak byli posledním otevřeným ročníkem studia sociologie, znovu se na sociologii v Brně přijímalo až v roce 1974, tedy v roce, kdy náš ročník absolvoval.

Zoufalý z této situace jsem po půl roce studia zaklepal na dveře opatřené nápisem Laboratoř sociologického výzkumu, kde se tehdy Ivo Možný, který sho-

dou okolností na katedře stále zůstával, i když neměl povolení přednášet, ukrýval. Požádal jsem ho, zda bych nemohl být jeho neoficiální vědeckou silou, a Ivo Možný souhlasil. Jak jsem zjistil, neměl jsem tento nápad sám. Z mého osobního hlediska bylo proto první zásluhou Iva Možného to, že se v té době stal soukromým vyučujícím, a to nejen mým, ale i několika dalších mých tehdejších kolegů. Udržel tak, přinejmenším v brněnské sociologii, určitou generační kontinuitu. S mnoha z těchto svých kolegů jsem se pak opět po roce 1990 potkával na brněnské katedře sociologie, ale i na akademické půdě mimo naší *alma mater*. Díky působení Iva Možného se sociologie v našich očích postupně rehabilitovala, neboť jsme začali chápat, že je něčím zcela jiným, než to, co oficiálně studujeme. I když si Ivo již tenkrát vytvářel své *imago* roztržitého profesora a často jsme jako jeho neoficiální pomocné vědecké síly místo práce hledali nejen různé důležité materiály a výpočty, ale třeba i jeho klobouk, naučili jsme se přitom i to, jak naplánovat a realizovat sociologický empirický výzkum, či jak vytěžít jeho výsledky.

Z krabic od margarínu, které dostával od svých bývalých studujících, kteří odešli do exilu, tahal knihy, které v té době české univerzitní knihovny neměly ve svém knihovním fondu, nebo je běžně odborné veřejnosti nepůjčovaly. Doplňovali jsme jimi sporou literaturu, pro kterou jsme si jezdili do prodejny Polského kulturního střediska v Jindřišské ulici v Praze. Tak jsme mohli číst nejen v Polsku v té době hojně vydávané klasiky, jako byli Pareto, Znaniecki, Mannheim, popřípadě Linton či Mauss, a nakonec i Parsons (díky Polákům za něj!), ale i novější sociologické autory. A samozřejmě jsme s ním o přečtených knihách diskutovali. U řady svých studentů a studentek tak Ivo Možný v 70. letech vzbudil zájem o skutečnou sociologii. A i když nebylo v jeho silách dát nám základy srovnatelné s těmi, které poskytovaly univerzity západně od hranic tehdejšího Československa, přece jen nám umožnil jistou minimální orientaci ve vědecké disciplíně, kterou jsme si vybrali za svůj životní úděl. Jak jsem zjistil v roce 1990, po svém nástupu na fakultu a při prvních zahraničních pobytech, kdy jsem nezanedbatelný čas prostál v knihovnách západoevropských univerzit u xeroxu, zdaleka jsme nepřečetli tolik, jako zdejší naši vrstevníci. Ale bylo zásluhou zejména Iva Možného, že alespoň těch pár studentů, kteří to se studiem sociologie mysleli vážně, přečetlo i za obtížných podmínek „reálného socialismu“ řadu důležitých knih. Ivo Možný nás však neseznámil jen se základní sociologickou literaturou a seriózní empirickou prací, ale uvedl nás do sociologického myšlení (mám na mysli známou sociologickou imaginaci) a do etiky vědecké práce. V tomto ohledu mohu zcela oprávněně tvrdit, že jsem sociologii vystudoval soukromě.

Druhou zásluhou Iva Možného bylo, že na brněnské katedře, byť tehdy jménem „katedra marxisticko-leninské sociologie“, nebyla ani v letech 1969–1990 přerušena seriózní (nemarxisticko-leninská) sociologická empirická práce. Myslím si, že to byla věc v akademickém světě tehdejšího socialistického Československa ojedinělá. Dařilo se mu to, byť prý na Krajském výboru Komunistické strany byly čas od času jeho výzkumy či jím (v pozdějších letech) vedené diplomové práce označovány za neopozitivistické. Bylo to v období nazývaném obvykle „normali-

zací“, které ale někteří více trefně nazývali „anormalitou“. Jiří Gruša vystihl jednu z podstatných stránek té doby, když konstatoval, že „komunisté představovali rovnováhu postupného chladnutí, tepelnou smrt a vytvářeli systém, v kterém se vyplácela jen nehybnost“ (Karel Hvíždala. *Grušova hlídka na Rýnu*. Praha: Mladá fronta 2011, s. 126). To platilo pro celou společnost, platilo to pro vědu a platilo to i pro jednotlivé vědecké disciplíny, pro sociologii pak v první řadě. I díky Ivo Možnému to však neplatilo absolutně. Společně s řadou dalších osob (nechci je zde vyjmenovávat, protože bych přitom mohl leckoho vynechat) se zasloužil o to, že i společnost hluboké normalizace byla, byť ne systematicky, sociologicky zkoumána a popisována. Vyhýbám se zde označení vědecky, protože na vědeckost tehdy uplatňoval monopol „marxismus-leninismus“ a s ohledem na to o „vědecké“ zkoumání nešlo. Ivo Možný se tehdy také dostal k svému celoživotnímu tématu – k rodině. Možná to byla náhoda, jako je to v životě mnoha jedinců (v letech 1970–1982 působil jako manželský poradce v brněnské Manželské a předmanželské poradně). Náhodou ale již nebylo to, že jeho přínos pro konstituování sociologie rodiny v Česku byl a je nezanedbatelný, ne-li klíčový. Stojí za připomínku, že již v tomto období soustředil svoji pozornost na mnohé jevy, které nabyly na svém významu teprve mnohem později, jako tomu bylo například v případech studií o dvoukariérových rodinách, domácí práci či o nesezdaném soužití. Ostatně i výkladu zvratu v roce 1990, který je obsažen v jeho knize *Proč tak snadno...* (otázky sociální změny se pro něj staly druhou významnou sférou jeho odborného zájmu), úloha rodiny dominuje. Hodnotíme-li ale Možného význam pro tuto dobu, nešlo jen o sociologické zkoumání společnosti „reálného socialismu“, ale i o udržování sociálních sítí těch, kdo se tomuto zkoumání profesionálně nebo amatérsky v tomto období věnovali. Co například mě osobně drželo nad vodou profesního zoufalství po nástupu do zaměstnání, byla i Ivem Možným organizovaná bienále – symposia (dnešní generace by je asi nazvala spíše workshopy) pojmenovaná poněkud dvojnásobně či dvojsmyslně „Socialistický způsob života jako sociální realita“. Tehdejší stranická nomenklatura četla tento název jinak než účastníci těchto symposií, a tak se mohla čtyřikrát opakovat. Scházela se na nich poněkud různorodá společnost lidí z valné většiny působících mimo akademickou půdu, v níž bylo pravidlem a radostí, ale i povinností předkládat výsledky často „na koleně či v kuchyni“ realizovaných výzkumů (referát o výzkumu byl podmínkou účasti na symposiu) a svobodně o nich diskutovat. Těžko bych asi mezi příslušníky starší generace (chtěl jsem původně napsat střední, ale jak ten čas letí) současných sociologů hledal někoho, kdo se alespoň jednoho z těchto čtyř setkání mezi léty 1982–1988 nezúčastnil.

Třetí zásluhou Iva Možného byl jeho podíl na obnově výuky sociologie na českých univerzitách po roce 1990. Na své *alma mater* měl na obnově a rozvoji výuky i výzkumu přímý vliv. Měl však nepřímý vliv i na dění na ostatních českých univerzitách, na mnohých z nich ostatně dnes působí celá řada jeho žáků či žákyň. Ať již mu prošli rukama jako studující magisterského, nebo doktorandského studia. Na Masarykově univerzitě jde o dvě různé, ale společně spojené věci

– o obnovu výuky ve smyslu nového konstituování jejího obsahu na jedné straně a ve smyslu její nové organizace a institucionalizace na straně druhé. Pokud se týče obsahu studia, jako jeden z prvních pochopil, že v nových podmínkách nebudeme vyučovat sociology, ale sociologii, že se sociologie může či musí stát výbavou početné řady těch, kdo se tak či onak budou zabývat společností a jejími problémy. Co se týče organizace studia, do určité míry nás vždy udivovalo, jak předbíhal dobu (kreditní systém či dělené bakalářské a magisterské studium, sylaby předmětu, v nichž byl propočítán „workload“ na četbu a další). Znal prostě standardy zavedených evropských univerzit a snažil se jim svou katedru a později fakultu přizpůsobit, jak jen to šlo. Stejně tak nás ale udivoval i tím, jak s předstihem dokázal postihnout rizika vývoje. Například riziko tehdejší orientace univerzit na vysoké počty studujících (při zvýšené poptávce po vysokoškolském vzdělání a při ekonomické efektivitě této orientace) pro kvalitu jimi poskytovaného vzdělání i pro jejich vědecký výkon.

Čtvrtou zásluhou Iva Možného byl výsledek jeho manažerského působení. Co se týče manažerského díla Iva Možného po roce 1990, necítím se být jeho zcela kompetentním posuzovatelem. Byl jsem ale přinejmenším pozorovatelem, dokonce zúčastněným pozorovatelem jeho úsilí. Mohu proto přece jen oprávněně konstatovat, že nepokulhávalo za dílem odborným. Ať již tomu tak bylo v době jeho působení jako vedoucího rekonstrukce katedry sociologie na počátku devadesátých let, či v době, kdy se stal děkanem nově založené Fakulty sociálních studií. Nejenže spolu s tehdejšími rektorem profesorem Šmídem rozšířili v roce 1998 Masarykovu univerzitu o novou fakultu, ale dokázali z ní v krátké době její existence udělat fakultu vyhovující základním standardům vědy. A již při založení jí Ivo Možný vtiskl charakter fakulty výzkumné, poskytující ale přitom studujícím nejen kvalitní učitele a přátelské prostředí, ale i interaktivní knihovnu a architektonicky kvalitní prostory pro jejich aktivity. A také náročnost nejen na studující, ale i na personál, a to nejen ten akademický. Nejceněnější přitom snad nebylo ani tak samo rozhodnutí fakultu založit, jako rozhodnutí o tom, jakým způsobem to učinit. Nezaložila se fakulta, pro kterou by se následně hledali učitelé, ale v permanentní diskusi střídající nadšení a pochybnosti se vytvářel tým, který by byl ochoten tuto fakultu založit. Tak došlo k synergii spřízněných duší, i když posléze, jak se fakulta postupně počtem studujících i vyučujících rozrůstala, zakladatelský duch slábl a fakulta se transformovala v obvyklé akademické prostředí.

Pátou zásluhou Iva Možného bylo, že přispěl k rozvoji své disciplíny svými početnými výzkumy a publikacemi. Charakteristické pro něho přitom bylo, že při svých výzkumech dosahoval s minimem úsilí maxima účinku. Dokázal vždy vyhmátnout ze shromážděných dat a poznatků to podstatné a rozhodující a nenechal se zahltit zbytečnými detaily. Nejen věděl, která cesta vede k cíli (správná volba tématu a kladení relevantních výzkumných otázek; efektivní výběr, organizace a motivace výzkumného týmu; volba odpovídající metodologie), ale pochopil i to, co ze získaných poznatků je cenné v širším kontextu a jak tyto poznatky použít ve výkladu obecnějších jevů a trendů. K rozvoji české

sociologie však přispěl i výchovou a podněcováním těch, kdo na jeho výzkumy navazují. Předávání zkušeností mladší generaci ostatně patřilo, jak jsem již naznačil v předchozím textu, vždy k jeho silné stránce. Působil jako učitel, jako konzultant, jako starší kolega, ochotný podělit se s mladšími o své znalosti a zkušenosti. Sám jsem to poznal v posledních sedmi letech, kdy se shodou okolností role obrátily a já se z jeho podřízeného stal jeho nadřízeným. Jsem mu zavázán, že toto převrácení rolí bral s nadhledem a byl mi po těch sedm let oporou.

Moje připomenutí zásluh Iva Možného není snahou o *Lex Možný*. Svých sedmdesátých či osmdesátých narozenin se v současnosti dožila či dožívá řada sociologů, jejichž zásluhy o udržení oboru v době nehybnosti sedmdesátých a osmdesátých let minulého století a pro jeho rozvoj po roce 1990 jsou s jeho zásluhami srovnatelné. Prostřednictvím vzpomnutí na toho z nich, jenž mi je nejbližší, bych chtěl také vzdát hold jim všem.

Petr Mareš

Buď pozdraven, markrabě moravský!

Moji kolegové již dostatečně zhodnotili význam a dílo jubilanta, já bych rád připojil několik vzpomínek na svá setkávání s ním v různých dobách. Časem zasuté epizody mohou doplnit vyličení jeho košaté, energické a empatické osobnosti.

Oslovení není z mé hlavy, nýbrž z jeho. Mně se velmi líbilo a začal jsem je používat, mimo jiné také v krátkém rozhovoru k jeho sedmdesátinám publikovaném v *Czech Sociological Review* (38 (6), 2002). Ivo Možný se právem nazýval markrabětem moravským a v duchu tohoto svého poslání vybudoval brněnskou větev české sociologie s odpovídající institucí, která si brzy získala vysokou prestiž a dnes vzdělává na čtyři tisícovky studentů.

Snad to byla právě nebeská ruka posledního moravského markraběte Jošta z rodu Lucemburků, která zařídila uvolnění budovy právě v ulici po něm pojmenované. Rekonstrukci nového sídla fakulty Možný věnoval mnoho času a umu a – zajisté i s podporou shora – zde úspěšně zasnoubil krásné s účelným. Markrabě Jošt – dle Palackého „nejučenější kníže svého věku“ – bude jistě fakultu ochraňovat i dál. Ostatně tuto magii by mohla posílit i jeho socha zamýšlená k umístění nedaleko. Vskutku silné propojení i podoba – jen tu bradku měl Jošt trochu delší, milý Ivo!

Pro mne vystoupil tento novodobý moravský markrabě zpoza závoje nevědomosti na jednom z posledních výjezdních zasedání Machoninova týmu, konaném někdy mezi vstupem „bratrských“ tanků a spěšným vydáním knihy *Československá společnost* v roce 1969. Spatřiv nového sociologického eléva, propálil ho svými zářivými očima, protáhl moravsky zahovořil, a zapsal se tak už pro napořád do jeho paměti. Byla to předzvěst dalších a delších setkání.